

»ZGODOVINA IZSELJENCEV NI ZGODOVINA NARODA«

Marjan Drnovšek

V Razgledih št. 3 (5. februarja 1997) je izšla ocena o zborniku *Kulturno ustvarjanje Slovencev v Južni Ameriki (1995)*, ki jo je napisal zgodovinar dr. Boris M. Gombač. Kot nadnaslov oceni, ki ga je verjetno zapisalo uredništvo *Razgledov*, je z velikimi črkami zapisano: Zgodovina izseljencev ni zgodovina naroda. Ta nadnaslov je verjetno izpeljan iz ocenjevalčevega razmišljanja oziroma komentiranja uvodnih misli izdajateljev zbornika dr. Mirka Juraka (ob izidu zbornika predsednika Slovenske izseljenske matice) in dr. Naceta Šumija (vodje Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete), v katerih trdita, da je zgodovina izseljencev tudi zgodovina matičnega, tj. slovenskega naroda. Kolega Gombač na to trditev reagira z mislijo, češ da to: *“povsem drži, a le do tiste mere, ko se v zavzetem prebiranju razprav na koncu zavemo, da vse opisane usode pripadajo in da živijo svoje povsem avtonomno življenje, ki z življenjem in zgodovino tistih, ki so ostali doma, nima neposredne zveze.”*

Kakorkoli že: vse prepogosto se v javnosti postavlja vprašanje, ali so slovenski izseljenci del zgodovine in sedanjosti matičnega naroda oziroma države Slovenije?

Če zanemarim v tem razmišljanju današnje odnose med izseljenci in državo (oziroma njenimi institucijami, društvi in podobno), ki so prepleteni s številnimi nazorskimi ali političnimi predsodki in bremeni preteklosti, in se vrnem h gornji misli ocenjevalca oziroma uredniškega nadnaslova in njegovi oceni, lahko le na kratko ugotovim: nič novega! V slovenskem zgodovinopisju je trdno zasidrano gledanje na zgodovino Slovencev kot na zgodovino slovenskega (etničnega) prostora, oziroma še bolj na zgodovino Slovencev v vsakokratnem državnem okviru (avstrij-

skem, obeh jugoslovanskih in današnjem slovenskem). Dokaz je *Zgodovina Slovencev* (Cankarjeva založba 1979), ki je še vedno zadnji pregled zgodovine slovenskega naroda in kjer je slovensko izseljenstvo le bežno omenjeno kot posledica gospodarskih, socialnih in političnih razmer v slovenskem prostoru, o Slovencih po svetu pa v njej ni ne duha ne sluha. V *Slovenski kroniki 20. stoletja* (Založba Nova revija, 1995, 1996) je slovensko izseljenstvo – s tem pojmom je mišljena celota procesov in pojavov od odhoda z doma (izseljevanja – emigracije) do prihoda v tujino (priseljavanja – imigracije), življenja in dela v novem okolju, vključno z vraščanjem (integracijo) in izginjanjem (asimilacijo) ter stikov med staro in novo domovino – sorazmerno dobro zastopano, kar je verjetno le stvar naključja, saj je njen strokovni urednik hkrati tudi raziskovalec zgodovine slovenskega izseljenstva. Iz časa nastajanja te *Kronike* se spominjam razgovora o potrebnosti vključevanja zgodovine slovenskih izseljencev, ki sem ga imel z znanim slovenskim humanistom in dobrim poznavalcem zgodovine Slovencev. Moj sogovornik je bil proti, češ da izseljenci niso pomembni, saj so raztepeni po svetu in v njem tudi hitro izginjajo. Ko je *Kronika* izšla, mi je potrdil pravilnost mojega vztrajanja, da je v njej zastopana tudi zgodovina Slovencev po svetu. S tem ni rečeno, da je zgodovinska stroka popolnoma pozabila na ta del proučevanja, vendar je zaradi večdisciplinarnega značaja obravnava tega dela slovenskega življenja in dela na tujem kar nekako na obrobju “pomembnih” in “velikih” historičnih tem. Ko je dr. Fran Zwitter, nedvomno avtoriteta stroke, leta 1964 zapisal “*Zgodovina slovenskih izseljencev je bistven del zgodovine slovenskega naroda*” (*Slovenski izseljenski koledar '65*, Ljubljana 1964, str. 38), je bil to čas intenzivnega razmišljanja o potrebnosti znanstvenega raziskovanja tega pojava, ki so mu z začetkom 60. let posvečali vedno več pozornosti tudi drugi evropski narodi, npr. skandinavski, Nemci in drugi. Misel je bila izrečena v zvezi z ustanovitvijo posebnega inštituta pri SAZU, ki nikakor ni mogel zadihati in je z maloštevilno ekipo pravzaprav zaživel šele sredi 80. let. Zamujenega je bilo že četrto stoletje, kar se pozna še danes, zlasti v primerjavi s sorodnimi migracijskimi inštituti po Evropi. Res je, da je bil v ozadju prisoten (samo)cenzurni strah, ki ga je krepil odnos političnega sistema do izseljenstva oziroma “*emigrantov*” (takratni izraz za politično emigracijo in vse tiste izseljence, ki se niso strinjali s političnim in družbenim sistemom v Jugoslaviji), še bolj pa je res, da je sistem finančno podpiral le kontrolirane institucije (društva) in posameznike tja do začetka osemdesetih let. Zakaj je šele t. i. Adamičev simpozij septembra 1981 v Ljubljani na splošno označen za “*prelomnico*” v znanstvenem proučevanju slovenskega izseljenstva? Politika je šele takrat odprla zeleno luč za tovrstna raziskovanja, Vida Tomšič pa je na

simpoziju nakazala smernice bodočega dela v raziskovanju slovenskega izseljens-tva in poudarila pomen večdisciplinarnega pristopa in usmerjenosti raziskav v no-vejši čas. Če s kančkom ironije komentiram: večdisciplinarni pristop je vsaj na Slo-venskem bolj ali manj floskula, ki je bolj razprl kot združil raziskovalce slovenskega izseljenstva, strah pred proučevanjem "zgodovine" pa bi lahko obširno razložil, kar presega okvir tega razmišljanja. Še najmilejša misel je, da so želeli le proučeva-nje tega, kar naj bi služilo pragmatični politiki. In samo mimogrede: kar nekaj posa-meznikov iz vrst tedaj "sovražne emigracije" se je intenzivno ukvarjalo s proučeva-njem slovenskega izseljenstva, zlasti v Združenih državah in Argentini.

Zakaj ta obširni diskurz? Da le okvirno opozorim na klimo, ki je določala proučevanje slovenskega izseljenstva in kreirala tudi odnos javnega mnenja do tega dela Slovencev, ki so živeli onstran železne zavese. Stik z izseljenci po letu 1945 je bil širši domači javnosti prikazan le v zvezi z njihovo pomočjo povojni obnovi Jugoslavije in obojestransko povezanostjo "naprednih" izseljenskih organizacij in posameznikov. V nekoliko karikirani obliki: politični interes se je mešal s piknikš-kim vzdušjem in vonjem kranjskih klobas ter potice, vse pa je povezovala folklorna vznesenost v vseh možnih oblikah. Izjeme so le potrjevale pravilo. V igri so bila tudi čustva: domotožje, hrepenenje, ljubezen do domačije, spomini na mladost ipd. Ta del odnosov med staro in novo domovino je še najmanj znanstveno raziskan.

In kako naj bi bilo pri nas bolj utrjeno prepričanje, da je preteklost izseljen-cev tudi del slovenske narodne preteklosti, ko pa so bili izseljenci na obisku doma vedno prikazani kot folklorna posebnost? Glasba bratov Vadnal na Pogačarjevem trgu v Ljubljani – poslušal sem jih pred leti, če se ne motim, v okviru ene od vsako-letnih prireditev Kmečke ohceti na mestnem asfaltu – je res delovala v ameriškem duhu, kot del nečesa, kar z nami nima neposredne zveze. Kaj pa izseljensko časo-pisje, knjige (pomislimo samo na argentinski fondus), seznanjanje z rezultati naših znanstvenikov v tujini, izseljenskih umetnikov, pesnikov in pisateljev? Le sistemu naklonjenim izseljencem so bili naklonjeni (nikoli pa preveč poudarjeno) naši ta-kratni mediji. Zato se je mnogim izseljencem z nastajajočo slovensko državo "zgo-dil" argentinski čudež, ki pravzaprav ni bil čudež, ampak rezultat ustvarjalnih napo-rov tistega dela slovenskega naroda, ki je živel na tujem! Emigrantske knjige in časopisi pa so se skrivali v famoznem "D-fondu" Narodne in univerzitetne knjižni-ce v Ljubljani in so bili dostopni le posvečenim, kdor jih je pretihotapil čez mejo, pa se je lahko znašel tudi za betonskimi stenami in železnimi rešetkami državnih

kaznilnic. In kaj smo v šoli slišali o slovenskem izseljenstvu? Malo ali nič. Pobrskejmo po takratnih učbenikih družbenih in humanističnih predmetov in zopet bomo našli malo oziroma nič. Vse naše obzorje slovenstva se je končalo kmalu onstran Karavank in roba Furlanske nižine. Zato se ne čudimo, da je bila verska revija *Duhovno življenje* na črni listi, ne samo zaradi svoje verske usmerjenosti, ampak tudi zaradi tega, ker so jo izdajali "emigranti"!

Kot strokovno vprašanje za vse stroke, ki proučujejo slovensko izseljenstvo v preteklosti in z vidika njihovega današnjega bivanja in ustvarjanja, se postavlja terminološko in vsebinsko vprašanje glede oznake in opredelitve slovenskega izseljenstva. Do kam naj sega naš interes v proučevanju Slovencev in njihovih potomcev v tujini? Da poenostavim: kaj je del naše (slovenske) in kaj njihove (ameriške, argentinske, avstralske, nemške itd.) zgodovine? Kot raziskovalec tega izseljenskega fenomena se ne sprašujem o mejah, ampak o povezavah in o slovenskih koreninah vsepovsod po svetu. Vsi evropski izseljenski narodi govorijo o skupnih zgodovinah, npr. ameriško-švedski, in ne postavljajo zarez v pomenu, češ to je še v našem interesu in to ne več. In zlasti to opazimo pri majhnih narodih, npr. Dancih, Švedih, Fincih, Norvežanih itd., ki se dobro zavedajo, da jih to proučevanje povezuje s svetom in hkrati utrjuje njihovo nacionalno identiteto. Norvežana ne moti, če potomec ameriškega norveškega izseljenca iz 19. stoletja ne razume norveščine in je pravi Američan. Pritegniti želi njegovo pozornost za odkrivanje lastnih korenin, mu pokazati domovino njegovih prednikov, ga navdušiti za lepote Norveške in kulturno dediščino, ga popeljati v vas, od koder so se predniki izselili, in mu v angleščini približati zgodovino in sodobnost Norveške. Če se včlani še v kako norveško-ameriško prijateljsko društvo in preživi dopust na Norveškem, je še toliko bolje. In nihče ne pomišlja, da ga ne bi štel za Norvežana. Ohranjanje tradicije in njeno prenašanje izven norveških ozemelj je želja te nacije, ki se zaveda, da se le z njo ohranjajo tudi sami kot narod in si krepijo prijateljske vezi vsepovsod po svetu. Zato je zgodovina norveških izseljencev (potegnejo jo kar do Vikingov) sestavni del norveške zgodovine. Zato z velikim uspehom v Hamarju deluje Norveški izseljenski muzej z bogatim dokumentacijskim centrom (s knjižnico z več kot 4000 naslovi, z zbirko 7000 izseljenskih pisem in 6800 fotografij, misijonarsko zbirko, z arhivi izseljenskih agentur, časopisnih člankov, intervjujev, kart itd.) in muzejem na prostem, na katerem vidimo razna bivališča norveških izseljencev iz Amerike. Zato na Norveškem deluje tudi Norveški izseljenski center, ki hrani arhivsko gradivo o

izseljencih, zato prirejajo razne poletne festivale na temo morske povezanosti Norveške s svetom in še bi lahko naštevali.

In kje smo Slovenci? Pri Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU deluje Inštitut za izseljenstvo s štirimi raziskovalci in mladima raziskovalcema, ki poleg nekaterih posameznikov z obeh Univerz in izven nje v zadnjem desetletju bolj kot manj uspešno orje izseljensko tematiko. Vsi raziskovalci slovenskega izseljenstva smo si enotni v prepričanju, da je naše delo sestavni del ohranjanja in krepitev narodne identitete, katere osnovni sestavni del je tudi poznavanje preteklosti izseljevanja in življenja izseljencev zunaj naših meja. V obstoječih in na ogled postavljenih muzejskih zbirkah na državni in regionalnih ravneh nimamo prikazov izseljenstva, kaj šele, da bi imeli tovrstni tematski muzej. V nekdanji Adamičevi rojstni hiši je njemu posvečena soba, če je še odprta. Od časa do časa nam NUK ali prizadevni posamezniki postavijo na ogled manjše razstave o posameznih izseljencih. Vendar je to le rezultat prizadevanj in interesov posameznikov, daleč pa smo od nacionalnega koncepta muzejske postavitve zgodovine slovenskega izseljenstva v okviru splošnega zgodovinskega prikaza ali od tematsko zasnovanega muzeja. Tudi v raziskovalni sferi se le počasi uveljavljajo teme iz zgodovine slovenskega izseljenstva, saj smo v evforiji odpiranja v svet mnogo bolj naklonjeni svetovno brezmejnim etničnim študijam, ko je raziskovalec mnogo bolj kompatibilen s svetovno znanostjo kot pa z ožjo "slovensko" tematiko. Zato ni čudno, da je državno uradništvo s področja delitve znanstvenega tolarja mnogo bolj naklonjeno velikim sociološkim migracijskim temam kot pa raziskavam, ki so vezane na slovensko izseljenstvo, pa če je to še tako razpršeno vsepovsod po svetu. Spomnim se pogovora z gospodom Gérardom Norielom na Ecoles des Hautes Etudes en Sciences Sociales v Parizu, priznanim strokovnjakom za evropske migracije, ki je enostavno razmišljal: nihče od raziskovalcev velikih evropskih narodov na vseh koncih sveta ne bo raziskoval slovenskega izseljenstva. To morate storiti sami in rezultate posredovati v enem od svetovnih jezikov. Zanimajo nas migracije majhnih narodov, vendar je to stvar vaših raziskovalcev. Nisem za zapiranje v samo slovensko teme, celo več, verjamem v to, da se morajo proučevati v širšem primerjalnem kontekstu, saj je bilo slovensko migracijsko gibanje vedno del širših tokov. Vendar je konec koncev raziskovanje slovenskega izseljenstva le del slovenskega nacionalnega interesa, vsaj upam tako. Če pa se doseže sodelovanje z znanstvenimi interesi priseljenske države, pa je toliko bolje.

Zato me zbode misel, da zgodovina izseljencev ni zgodovina naroda. Čigava pa je potem? Le Bog ve, kaj vse nas še čaka, če bomo imeli ravnodušen odnos do preteklosti in današnjega življenja tistega dela slovenskega naroda in njihovih potomcev, ki jih je usoda pognala v svet.